

Muzeum Miasta Łodzi

**Architektura i wnętrza
pałacu rodziny poznańskich
w Łodzi**

Przewodnik
dla osób niewidomych
i słabowidzących

**(c) Fundacja Szansa dla
Niewidomych**

Warszawa 2013

Projekt okładki:

Katarzyna Piątkowska

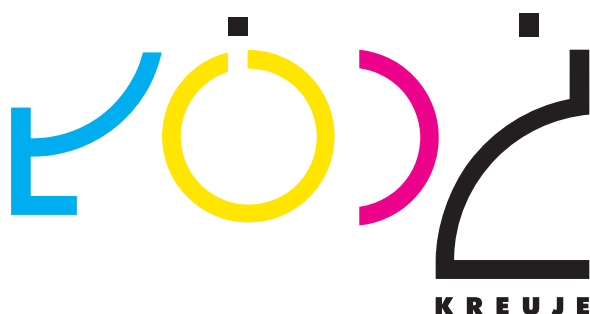
Korekta tekstu:

Joanna Kalbarczyk

Skład książki:

Janusz Mirowski

Publikacja została
sfinansowana ze środków
Miasta Łodzi oraz ze środków
własnych Fundacji Szansa dla
Niewidomych.

Druk:

Altix sp. z o.o.
ul. Chlubna 88
03-051 Warszawa
www.altix.pl

Wydawca:

Fundacja

Szansa dla Niewidomych

e-mail: szansa@

szansadlaniewidomych.org

Strona internetowa:

www.szansadlaniewidomych.org

Organizacja Pożytku Publicznego

KRS: 0000260011

Pekao SA VI O/W-wa, nr konta:
22124010821111000005141795

Daj szansę niewidomym! Twój
1% pozwoli pokazać im to,
czego nie mogą zobaczyć.

Siedziba:

ul. Konwiktorska 9
00-216 Warszawa

Biuro:

ul. Kameralna 1/30
03-406 Warszawa

Tel/fax:

+48 22 827 16 18

Biuro regionalne w Łodzi

w godz. od 8.00 do 16.00

ul. Kilińskiego 169

90-353 Łódź

tel.:

+48 42 676 50 77

fax:

+48 42 641 70 87

Email: lodz@

szansadlaniewidomych.org

Wstęp

Zapraszamy serdecznie do spaceru po zabytkowych wnętrzach Muzeum Miasta Łodzi – Pałacu Łodzian, którego siedzibą jest jeden z najbardziej efektownych budynków miasta, dawna rezydencja rodziny Poznańskich.

Pałac zwany „łódzkim Luwrem” usytuowany jest w północnej części miasta w bliskim sąsiedztwie fabryki. Wraz z nią oraz domami dla robotników stanowił zespół rezydencjonalno-fabryczny, charakterystyczny dla Łodzi jak też miast fabrycznych Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX wieku.

Pałac od strony północnej ograniczony został ogrodem, tworząc zieloną enklawę oddzielającą teren fabryczny od rezydencji właściciela. Zespół

wraz z sąsiadującymi budynkami fabrycznymi i domami dla robotników stanowi jeden z nielicznych, jakie przetrwały w mieście do naszych czasów. Lokalizacja fabryki uzależniona była od warunków geofizycznych, a rzeka Łódka zapewniała wodę konieczną do produkcji tkanin. Po upadku przemysłu włókienniczego w Łodzi, kompleks budynków fabrycznych został z wielkim trudem poddany rewitalizacji i przekształcony w centrum handlowo – rozrywkowe Manufaktura. Kompleksowa rewaloryzacja tego miejsca ocaliła najstarsze budynki fabryczne, stworzyła też niepowtarzalną przestrzeń miejską, która jest dumą miasta i przykładem jak znakomicie można wykorzystać dawną poprzemysłową zabudowę.

Dzieje Pałacu

Powstanie pałacu nierozdzielnie wiąże się z rozwojem działalności Izraela Kalmanowicza Poznańskiego (1833-1900), jednego z większych właścicieli zakładów bawełnianych oraz potentatów finansowych Łodzi i Królestwa Polskiego. Jego zamiarem było stworzenie na zwartej przestrzeni dużego kompleksu przemysłowo-mieszkalnego. Zadaniem tej inwestycji było wykorzystanie w pełni potencjału coraz lepiej prosperującego przedsiębiorstwa produkującego wyroby bawełniane. Zespół miał być złożony z trzech głównych części: fabryki, dzielnicy robotniczej i reprezentacyjnej rezydencji. Od 1871 roku Izrael Poznański zaczął skupować grunty leżące w zachodniej

części miasta, nad rzeką Łódką, obejmujące kwartał wyznaczony zbiegiem ulic Ogrodowej i Zachodniej. W ciągu kilku następnych lat powstały tam główne obiekty przemysłowe jego zakładu, takie jak: tkalnia, przędzalnia, bielnik, apretura, farbiarnia i drukarnia tkanin. Wysokie zyski jakie przynosiła ta inwestycja pozwoliły fabrykantowi na zbudowanie w bezpośrednim sąsiedztwie fabryki wspaniałej rezydencji.

Pałac powstał w wyniku rozbudowy niewielkiego domu narożnego w ciągu kilkunastu lat – od 1875 do 1903 roku.

Pierwszy projekt pałacu jest dziełem Hilarego Majewskiego z 1888 roku, architekta wykształconego w petersburskiej akademii sztuk pięknych. Projekt zakładał

przebudowę istniejącego domu narożnego na siedzibę mieszkalną rodziny, łącząc funkcje: reprezentacyjną, magazynową i handlową, wprowadzając jednocześnie nowości technologiczne, np. użycie elektryczności jako napędu do wind, centralnego ogrzewania i urządzeń gazowych oraz oranżerii usytuowanej na piętrze, krytej trzema kopułami szklanymi i konstrukcji żeliwnej.

W XIX-wiecznej Łodzi były to rozwiązania niewątpliwie nowoczesne i kosztowne, a architektura rezydencji nawiązywała do form renesansu francuskiego. Projekt H. Majewskiego nie został w pełni zrealizowany za jego życia z uwagi na nieprawidłowości w obliczeniach konstrukcyjnych oranżerii, a w związku z tym braku pozwolenia

władz gubernialnych na budowę. Przebudowa domu narożnego po zmianach i modyfikacji projektu H. Majewskiego nastąpiła dwa lata po jego śmierci, w 1898 roku. Dokonana została przez Juliusza Junga, architekta ze Stutgartu i inżyniera Dawida Rosenthala.

Obecną formę architektoniczną fasad i stylowo różnorodnych wnętrz pałac otrzymał dopiero po przebudowie w latach 1901-1903 wg projektu Adolfa Zeligsona – inżyniera, absolwenta Instytutu Inżynierów Cywilnych w Petersburgu. Pałac nabrał charakteru reprezentacyjnego, w którym korpus główny budynku otrzymał monumentalny, nawiązujący do stylistyki barokowej wystrój, a część mieszkalną ograniczono do apartamentu usytuowanego w skrzydle bocznym. Monumentalny i re-

prezentacyjny charakter korpusu podkreślały dominujące kopuły, które nakrywały największe sale: dużą jadalnię i salę balową.

Wewnątrz powstał elegancki hall z paradną klatką schodową o secesyjnym wystroju. W skrzydle bocznym w piwnicach i na parterze mieściły się magazyny wyrobów gotowych, obok pomieszczeń gospodarczych i kotłowni centralnego ogrzewania. Na piętrze za apartamentem mieszkalnym urządzony został ogród zimowy, zwany też palmowym, kryty kopułami szklanymi.

Okres międzywojenny przyniósł zmianę użytkownika, co spowodowało kolejne zmiany architektoniczne, zarówno w jego zewnętrznej bryle, jak i wewnątrz. W 1934 roku zlikwidowano ogród zimowy, a w jego miejsce nadbu-

dowano piętro, które przeznaczono na pomieszczenia biurowe Urzędu Wojewódzkiego oraz mieszkanie dla wojewody. W okresie okupacji hitlerowskiej pałacu mieściły się naczelne władze i główne wydziały Rejencji Łódzkiej (Regierungsbezirk Litzmannstadt). Wówczas to zlikwidowano zadaszenie nad wejściem głównym do pałacu oraz ogrodową fontannę. Przerobiono również sień i przebudowano zabytkowe wnętrza. Po 1945 roku – w wyniku adaptacji obiektu na biura Urzędu Wojewódzkiego – wydłużono skrzydło boczne. Z kolei na przełomie lat 50. i 60. dobudowano skrzydło poprzeczne, ograniczając w znacznym stopniu dawne założenie ogrodowe, przez co całość założenia uzyskała kształt zbliżony do podkowy.

Po likwidacji urzędu, dokonanej w ramach reformy administracyjnej, część pałacu (przede wszystkim korpus główny) przejęta została w 1975 roku przez nowopowstałe Muzeum Historii Miasta Łodzi (od końca 2009 r. funkcjonujące pod skróconą nazwą Muzeum Miasta Łodzi), które sukcesywnie pozyskiwało kolejne pomieszczenia oraz odzyskiwało nieliczne elementy z dawnego wyposażenia. Obecnie Muzeum zajmuje korpus główny z piwnicami, dawny pawilon giełdy (obecnie galeria wystaw czasowych) oraz pomieszczenia w skrzydle bocznym (dawny apartament mieszkalny).

Architektura Pałacu

Pałac jest niezwykle efektowną budowlą piętrową, mu-

rowaną i tynkowaną, krytą dachami płaskimi i mansardowymi (łamanymi), z dominantą kopuł i wieżyczek o spiczastych hełmach, krytych łuską blaszaną. Fasady posiadają wyraźne podziały architektoniczne. Wertykalne wyznaczone są przez pilastry i półkolumny oraz rytmicznie usytuowane pomiędzy nimi półkoliście zamknięte okna. Parter pałacu w stosunku do wyższych kondygnacji jest znacznie skromniej opracowany. Cokół parteru wykończony jest różowym piaskowcem, zaś schody piaskowcem jasnym. Elewacje pokrywają tynki wapienno-piaskowe barwione w masie o żółtawym kolorze, imitując piaskowiec. Do korpusu głównego przylegają dwa budynki (pawilony) – jednopiętrowy budynek dawnej giełdy oraz parterowy pawilon, tzw. pasaż, łą-

czący pałac z budynkiem administracji fabryki.

Elewacje frontowe są zdobione powtarzającymi się detalami architektonicznymi: amorkami z girlandami, zwornikami (szczytami łuków) w oknach parteru z motywem masek oraz atrybutów takich jak: kaduceusz, motek przędzy z czółenkiem, elektromagnes na otwartej książce – odnoszących się do całej symboliki dekoracji pałacu.

Z całości kompozycji Pałacu najbardziej okazałą i efektowną częścią jest korpus główny. Efekt monumentalności został osiągnięty przez górujące nad budowlą kopuły o zróżnicowanej dekoracji, kryjące sale reprezentacyjne. Rozciągnięta nad dużą jadalnią kopuła jest bardziej widoczna z perspektywy ulic i dlatego też ma bogatszą dekorację. Wśród ele-

mentów ozdobnych wyróżniają się tarcze z monogramem „P”, ujęte w girlandy owoców, podtrzymywane przez amorki oraz balustrada z kratą wieńczącą kopułę.

Górze korpusu obiega dookoła tralkowa balustrada oraz alegoryczne rzeźby trójpostaciowe. Wieńczą fasady sal reprezentacyjnych i są dwojakiego rodzaju: gloryfikują potęgę i fortunę właściciela, potęgę przemysłu i handlu lub potęgę pracy, wiedzy i techniki. Postacie przedstawiają muzy z różnymi atrybutami: kotwicą (która może symbolizować handel lub związek terytorialny przemysłu z miastem), młotem czy kołem zębatym (symbolami pracy i techniki), wieńcem laurowym (oznaką sukcesu), rogiem obfitości (kojarzonym

z fortuną), kołem uskrzydlo-
nym i wstęgą materiału (od-
noszącym się do handlu),
a także kołem zębatym (sym-
bolizującym przemysł). Rzeź-
by jednofiguralne przedstawia-
ją prządki i robotników z róż-
nymi atrybutami: kłębem ba-
wełny, młotem, obcęгами, łań-
cuchem czy belą rozwinięte-
go materiału. Są też postacie
uosabiające Hermesa – boga
handlu, czy Atenę – boginię
mądrości, biegłą w przędzeniu
i tkaniu.

Architektura pałacu na-
wiązuje do wzorców francu-
skich – skrzydło wzdłuż uli-
cy Zachodniej to nawiązanie
do neorenesansu, zaś korpus
główny – o bogatej dekora-
cji i dynamicznych formach –
przypomina nowe części Luw-
ru powstałe za Napoleona III.

Wnętrza Pałacu

Do najciekawszych zachowanych wewnątrz pałacowych należą: na parterze – reprezentacyjny hall z paradną klatką schodową oraz hall boczny ze stiukową dekoracją; na piętrze dwie sale reprezentacyjne o bogatym wystroju – duża jadalnia i sala balowa; w skrzydle bocznym – pokój karciany i bilardowy, w apartamencie mieszkalnym – sypialnie z garderobą, małą jadalnią i pokojem kominkowym. Na uwagę zasługuje też boczna klatka schodowa z zachowaną dekoracyjną balustradą oraz ornamentowanymi szklanymi płytami, osłaniającymi od spodu bieg marmurowych schodów. Wystrój sal jest eklektyczny – stanowi połączenie najpopularniejszych stylów drugiej połowy XIX wieku,

przy jednoczesnym zastosowaniu secesyjnego ornamentu.

Hall

Do wnętrza pałacu prowadzi główne wejście od ulicy Ogrodowej – poprzez sień, ku reprezentacyjnemu hallowi z paradną klatką schodową. Pomieszczenie wyłożone jest mahoniową boazerią o formie, detalach i ornamentacji secesyjnej. Oświetla je potężny, kwadratowy świetlik oraz trzy duże okna na piętrze. Dopełnieniem wystroju jest gazowy kominiek usytuowany na ścianie wschodniej. Palenisko osłonięte jest wypukłą blachą miedzianą z wytłoczoną fregatą, która nawiązywała do wiszącego dawniej pod świetlikiem żyrandola w formie drewnianego modelu statku. Obudowa całości została wykonana

z szarego marmuru i ozdobiona dekoracją roślinno-kwiatową z wkomponowanym monogramem „P”, będącym swojego rodzaju herbem właściciela. Powtarza się on także w dekoracji innych wnętrz pałacowych. Występujący na tarczy lub jako samodzielny element zdobniczy zamiast herbu, w dekoracji zewnętrznej i w wystroju pokoi na boazeriach, kominach i meblach, jest nawiązaniem do tradycyjnych form emblematów używanych przez arystokrację. Zastosowanie takiego zabiegu było niewątpliwie próbą nobilitacji społecznej. Powyżej kominka widnieje ceramiczna kompozycja przedstawiająca pejzaż wzorowany na obrazach XVII-wiecznego holenderskiego malarza, Jacoba van Ruisdaela.

Usytuowane w centrum schody typu francuskiego o dREW-

nianej konstrukcji są szerokie, wygodne i zdobi je tralkowa balustrada. Prowadzą one do arkadowej galerii, która obiega piętro. Galeria podparta jest filarami, które wyznaczają centralną część hallu i obejście – pasaż prowadzący do bocznej klatki schodowej z wyjściem do ogrodu.

Reprezentacyjny hall połączony jest z bocznym – o odmiennym wystroju, w kształcie prostokątnego korytarza. Łączy on pałac z dawnym pawilonem giełdowym. Po obu jego stronach znajdują się pokoje biurowe, które w części od ulicy oddzielone są wnęką, będącą niegdyś wejściem do biur spółki. Po przeciwnej stronie znajdują się pomieszczenia, z których środkowe było dawniej przedsionkiem wejścia od strony ogrodu,

dziś zajmowane jest przez pałacową kawiarnię. Całość hallu bocznego nakryta jest płaskim sufitem, podzielonym na pięć pól, które wypełnione są sztukatorską dekoracją o geometrycznym wzorze.

Gabinet

Z arkadowej galerii, do której prowadzą szerokie schody głównego hallu, można wejść do niedużego pomieszczenia, zaaranżowanego na gabinet Izraela Poznańskiego. Znajdują się w nim m.in. oryginalne meble z wnętrza pałacowych, użytkowane przez rodzinę Poznańskich (m.in. zegar i dwa fotele – wszystkie sygnowane monogramem „P”) oraz masywne biurko, na którym obejrzeć można eleganccki komplet akcesoriów biurowych (wyprodukowanych przez

znaną, warszawską firmę Łubińskich), takich jak przycisk do papieru, stojak na listy, kałamarnica czy świeczniki oraz zabytkowy telefon z epoki. Na ścianach wiszą zdjęcia potomków fabrykanta oraz fotokopie archiwalnych dokumentów przedstawiających rozwój bawełnianego imperium. Na ścianie naprzeciwko wejścia znajduje się również okazały portret Izraela Poznańskiego z 1891 roku, autorstwa Stanisława Heymana, przedstawiający brodatego, stającego mężczyznę ubranego w ciemny garnitur. Obok niego odnaleźć można rozbudowane drzewo genealogiczne rodziny Poznańskich, dzięki któremu można prześledzić ich dzieje już od postaci protoplasty rodu ojca Izraela – Kalmana Poznańskiego.

Kalman Poznański urodził się w 1785 roku w Kowalu koło Włocławka. W 1825 roku wraz z rodziną przeniósł się do Aleksandrowa, gdzie trudnił się kramarstwem, tasiemkarstwem, farbiarstwem i kupiectwem. Na skutek stagnacji gospodarczej i zmniejszenia rynku zbytu Poznańscy postanowili w 1834 roku osiedlić się w Łodzi. Tutaj zamieszkali na terenie rewiru żydowskiego na Starym Mieście, gdzie Kalman prowadził sklep wyrobów bawełnianych i lnianych oraz artykułów korzennych. W połowie XIX wieku senior rodziny zaczął wycofywać się z aktywnej działalności gospodarczej i w 1852 roku przekazał swoje interesy synowi Izraelowi, który już w tym czasie był od dwóch lat mężem Leonii Hertz – córki Mojżesza,

sekretarza szpitali żydowskich w Warszawie.

Izrael, w przeciwieństwie do swojego rodzeństwa (wychowanego w duchu ortodoksyjnym) pobierał nauki w szkołach publicznych. Za namową swojego szwagra, dr Samuela Tugendhola, podjął naukę w Szkole Powiatowej Realnej Niemiecko-Rosyjskiej w Łodzi. Edukacja umożliwiła mu kontakty z przedstawicielami różnych środowisk i możliwość usamodzielnienia się w bardzo młodym wieku. W latach 1860-1862 zakupił pierwsze warsztaty i przystąpił do uruchomienia niewielkiej fabryki. Dziesięć lat później stworzył nowoczesną tkalnię wyrobów bawełnianych wyposażoną w 200 angielskich krosien. Jego sukcesy związane były z umiejętnym wprowadzeniem nowoczesnych form technolo-

gicznych w procesie produkcyjnym. Uzyskane w ten sposób środki finansowe pomogły mu w przejściu od produkcji manufakturowej do przemysłowej.

Izrael Poznański czynnie angażował się również w życie społeczne Łodzi i działalność charytatywną, o czym świadczą zdjęcia wiszące w gabinecie, które prezentują wybrane budynki fundowane przez fabrykanta. Z jego inicjatywy lub przy jego udziale powstało szereg ważnych dla miasta instytucji: Towarzystwo Kredytowe m. Łodzi (1872), szpital dla starozakonnych (1885), synagoga przy ul. Spacerowej (1887), oddział straży pożarnej (1889), cerkiew prawosławna św. Aleksandra Newskiego (1884), Łódzkie Towarzystwo Wzajemnego

Kredytu (1897), pogotowie ratunkowe (1899) czy łódzkie Żydowskie Towarzystwo Dobroczynności (1899).

Sala Lustrzana

Z gabinetu I. Poznańskiego, amfiladowo usytuowanymi drzwiami można przejść do jednego z dwóch najbardziej reprezentacyjnych pomieszczeń Pałacu. Sala balowa (zwana dziś Salą Lustrzaną) wykorzystywana jest nadal jako oprawa ważniejszych uroczystości, bali oraz wydarzeń kulturalnych (takich jak przedstawienia teatralne czy koncerty). W czasie okupacji hitlerowskiej uległa ona znacznej przebudowie: została przedzielona stropem na poziomie wydatnego, ciężkiego gzymsu na dwie kondygnacje, z których dolna została

adaptowana na pomieszczenia biurowe i mniejsze pokoje. W wyniku tego podziału całkowitemu zniszczeniu uległ oryginalny wystrój ścian. Obecny jej stan został zrekonstruowany na podstawie archiwalnych fotografii. Możliwe było więc jedynie odtworzenie jej charakteru i wyglądu poszczególnych elementów: kształtu luster, kinkietów oraz żyrandoli. Górna część, zachowana w stanie oryginalnym, utrzymana jest w stylu empire: powyżej gzymsu, pomiędzy owalnymi oknami, ściany wypełnione są złożoną dekoracją z motywem wianka przewiązanego wstęgą z kokardą oraz girlandą owocowo-kwiatową. Pomędzy dekoracjami znajdują się gładkie pola ściany, utrzymane w kolorze ciepłego oranżu. Całość sali nakryta jest płaskim

sklepieniem zwierciadlanym, którego centralna część (dekoracyjny plafon) pokryta jest jednolitą, błękitną płaszczyzną mającą imitować nieboskłon.

Sala posiada również położone naprzeciw siebie dwie wnęki, które mogły pełnić rolę sceny lub loży. Powyżej nich znajdują się balkony zamknięte łukiem półkolistym i ograniczone balustradą z ozdobnej kraty. Całość sali jest rozświetlona nie tylko złoceniami i jasną kolorystyką ścian, ale również dużymi oknami, drzwiami balkonowymi oraz znajdującymi się powyżej mniejszymi, owalnymi oknami. Dekoracji sali dopełniają współcześnie wykonane elementy: cztery dekoracyjne reliefy nad drzwiami autorstwa znanego artysty łódzkiego Andrzeja Gieragi,

kute kraty w balkonach i w obudowach pod lustrami, a także żyrandole i kinkiety. Ze względu na znakomitą akustykę do dziś wykorzystywana jest jako sala koncertowa.

Saloniki

Saloniki zwane brązowym i bordowym o układzie amfiteatrowym, usytuowane pomiędzy salą balową a wielką jadalnią, należą do reprezentacyjnych pomieszczeń pierwszego piętra. Przygotowana w ich obrębie ekspozycja jest próbą rekonstrukcji wystroju wnętrza zgodnie z panującą wśród zamożnego mieszczaństwa i burżuazji modą oraz artystycznymi i obyczajowymi realiami II połowy XIX i początku XX stulecia. Przemysłowcy łódzcy dekorowali bowiem wnętrza swych pałaców i willi

dzielami sztuki, modnymi meblami, tkaninami i luksusowymi przedmiotami rzemiosła artystycznego, które świadczyły nie tylko o guście i upodobaniach estetycznych, ale przede wszystkim podkreślały pozycję społeczną i towarzyską, nadając jednocześnie codzienności nieco reprezentacyjnego charakteru.

Wyposażenie salonu bordowego stanowi komplet mebli salonowych pochodzących z lat 80. XIX wieku utrzymany w stylu neorenesansowym, na który składa się sofa, stół, dwa fotele oraz sześć krzeseł. Oprócz nich na szczególną uwagę zasługują czarne (dzięki pokryciu nigrozyną) meble: duże lustro zdobione macicą perłową oraz niewielki pulpit do ułożenia nut. Wystrój wnętrza uzupełniają XIX-wieczne instrumenty muzyczne

(fisharmonia, cytry i polifon), dekoracyjna waza z nieszkliwionej porcelany dekorowana scenami mitologicznymi oraz rzeźby, wśród których wyróżnia się praca łódzkiego twórcy Władysława Czaplińskiego, przedstawiająca Fryderyka Chopina, wykonana z gipsu patynowanego na czarno.

Większość wyposażenia salonu brązowego stanowi garnitur mebli pochodzących z wytwórni Jakuba i Jakuba Karola Simmlerów w Warszawie utrzymany w modnym europejskim meblarstwie XIX wieku, stylu Ludwika Filipa, dla którego charakterystyczne są stosunkowo ciężkie formy wzbogacone krzywiznami poręczy lub nóżek oraz rokokową, drobną dekoracją. W stylistyce tej utrzymane są również dwie serwantki oraz stolik

do gry w karty. W salonie znalazł się również pożądanym przez panie domu stolik do robótek zwany niciakiem, stolik do gry w karty zwany karciakiem oraz małe biurczko w kształcie nerki, przy którym pisano listy, dziękowano za otrzymane zaproszenia i życzenia lub przeglądano codzienną prasę. Pojawiły się również tutaj dwa fortepiany – młodszy w typie stołowym pochodzi z działającej w Stuttgarcie wytwórni Richarda Lippla i Syna.

W serwantkach dopełniających wystrój eksponowane jest rzemiosło artystyczne utrzymane w charakterystycznych dla XIX wieku stylistykach. Zgodnie bowiem z powszechnymi przyzwyczajeniami gromadzono w salonie przedmioty dekoracyjne pochodzące z różnych epok. W pierwszej z nich

wśród porcelany znalazły się obiekty wykonane m.in. przez koncern M. S. Kuzniecowa oraz w manufakturach Miśni i Baranówce. Szkła czeskie i polskie, srebra oraz wyroby z metali, w tym powszechne w XIX stuleciu wyroby srebrzone zwane popularnie „platerami”. W drugiej dominują przedmioty z okresu secesji m.in. wyroby porcelanowe oraz szkło warstwowe z wytwórni Emile’a Galle w Nancy. Na szczególną uwagę zasługują liczne wyroby z modnych wówczas stopów cynowych. Patery, wazony i czariki wykonane w znanych wytwórniach, m.in. WMF (Württembergische Metallwarenfabrik AG) oraz warszawskich firmach Plewkiewicz i Norblin zdobią typowe dla secesyjnej stylistyki-

ki ornamenty, takie jak falujące wici roślinne czy stylizowane postacie kobiece z rozwianymi włosami, które swoją linią, przybierając kształt litery „S” korespondują z rytmem fal łodyg kwiatów.

Zgodnie z panującą wówczas modą całość wyposażenia saloników dopełnia kolekcja obrazów gromadzona z uwzględnieniem różnych okresów historycznych i stylistyk artystycznych. W saloniku bordowym prezentowane są obrazy artystów łódzkich pochodzenia żydowskiego ze zbiorów Muzeum Miasta Łodzi, zaś w saloniku brązowym prezentowane jest malarstwo i grafika z kolekcji Davida Malka, izraelskiego kolekcjonera.

Sala jadalna

Amfiladowym przejściem z saloników można dotrzeć do dawnej dużej jadalni (sali bankietowej) usytuowanej w korpusie głównym pałacu, w jego reprezentacyjnej części z widokiem na ulice Zachodnią i Ogrodową. Sala ta posiada pełen przepychu wystrój nawiązujący do sztuki dworskiego baroku tzw. maniera grande. Jej monumentalność podkreślona jest przez architektoniczne pionowe podziały – zdwojone kolumny, ryzality, pilastry, duże okna i monumentalne drzwi. Ściany wyłożone są dębową boazerią o snycerskiej dekoracji (kartusze, wieńce, girlandy owoców, wstęgi i kokardy) z dominacją dwóch części – kredensu wbudowanego w ścianę zachodnią, zwieńczonego grupą

rzeźbiarską oraz kominka gazowego w ścianie północnej. Powyżej boazerii ściany sali biegnie fryz, oddzielony od dolnej partii gierowanym (łamanym) gzymsem, wypełniony sztukatorskimi rzeźbami i malowidłami w formie panneau, wykonanymi techniką olejną na płótnie. Obrazy te zostały namalowane na zlecenie rodziny Poznańskich przez Samuela Hirszenberga w 1903 roku, w postimpresjonistycznym stylu. Dwa z nich osadzone zostały wysoko nad drzwiami na ścianie zachodniej („Wjazd” i „Muza”), natomiast dwa pozostałe na ścianie północnej powyżej kominka („Kobieta z owocami” i „Pożegnanie”).

W tym miejscu warto szerzej wspomnieć o postaci Samuela Hirszenberga (1865-1908), związanego

z Łodzią malarza pochodzenia żydowskiego. Dzięki wsparciu łódzkich fabrykantów studiował w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, Akademii Monachijskiej oraz w Paryżu. Po zakończeniu nauki powrócił do Łodzi, odbywał jednak częste podróże odwiedzając m.in. Włochy i Monachium. Przez kilka lat mieszkał w Krakowie, a pod koniec życia w Izraelu, gdzie był wykładowcą akademii sztuk pięknych w Jerozolimie. W swojej twórczości przede wszystkim podejmował wątki żydowskie (często odwołując się do tekstów literackich, np. Żyd wieczny tułacz), malując je w konwencji realistycznej, czasem zmierzającej w stronę symbolizmu i ekspresjonizmu. Jego malowidła wykonane na zlecenie rodziny poznańskich są kompozy-

cjami dekoracyjnymi, zbliżonymi w swej stylistyce do dzieł postimpresjonistów. Wyróżnia je przede wszystkim harmonia koloru oraz trafne oddanie nastroju.

Wystrój sali jadalnej pochodzi z ostatniej przebudowy pałacu rozpoczętej po 1900 roku, wkrótce po śmierci seniora rodu Izraela K. Poznańskiego. Dlatego też w symbolice dekoracji ściany północnej dominują elementy mówiące o nieśmiertelności, przemijaniu i cyklicznym odradzaniu się życia. Panneau we fryzie przedstawia scenę pożegnania, paw jako symbol nieśmiertelności pojawia się zarówno w obrazie, jak i w formie dekoracyjnej witrażowej figurki nad kominkiem, natomiast motyw wieńców w kapitelach i pilastrach obudowy kominka stanowi metaforę

pór roku i symbolizuje przemijanie i odradzanie się życia.

Z kolei alegoryczne kompozycje figuralne umieszczone na ścianie zachodniej personifikują pracę i urodzaj, przemysł i handel oraz fortunę. Dwuosobowa grupa umieszczona na zwieńczeniu kredensu to alegoria przemysłu i handlu. Przedstawia siedzących – kobietę i mężczyznę, wspartych o kulę, symbolizującą glob ziemski, umieszczoną w łodzi. Mężczyzna trzyma w ręku kłęb bawełny i wstęgę – tkaninę, kobieta zaś podtrzymuje uskrzydłone koło, wsparte na udzie. Grupie tej towarzyszą z dwóch strony kolejne przedstawienia: „Urodzaj” i „Fortuna”, usytuowane nad bliźniaczymi kolumnami. Alegoria Urodzaju przedstawia kobietę trzymającą

wiązkę roślin, być może Demeter – boginię płodności i urodzaju oraz mężczyznę z pługiem, wspartym na płodach ziemi. Alegoria Fortuny przedstawia zaś boginię powodzenia i pomyślności Fortunę oraz brodatego mężczyznę z papirusem w ręku, stojącego w łodzi. Postać brodatego mężczyzny niekiedy interpretuje się jako przedstawienie I. Poznańskiego, który w roli pioniera i posłańca otwiera drogę do rozwoju handlu na wschód (stąd łódź i papirus jako symbol zawieranych transakcji i kontraktów).

Całość dekoracji ma swój czytelny program ideowy podkreślony przez monumentalność, przepych i symbolikę. Stanowi apoteozę rodziny Poznańskich, ludzi wielkiego biznesu, przemysłu i fortu-

ny, a zarazem kolekcjonerów i mecenasów sztuki. Jest także symbolicznym odbiciem zdobywcy ekonomicznych właściciela i jego przeobrażeń intelektualnych. Alegoryczne rzeźby i malowidła umieszczone we fryzie tworzą fabułę tego programu, zaś detale dopełniają go i czynią bardziej czytelnym. Całość, wraz z malowidłami Samuela Hirszenberga, stanowi opowieść o rodzinie Poznańskich, szczególnie o Izraelu Poznańskim, jednym z pierwszych pionierów przemysłu w Łodzi. Jest on wymownym przykładem kupca – fabrykanta, rozpoczynającego swój start od niewielkiego kapitału ojca, by dojść do wielkiej fortuny. Tym samym malowidło „Wjazd”, znajdujące się nad drzwiami wejściowymi do sali, przedstawiające jeźdźca na

koni u podnóża miasta na wzgórzu, odnosi się zapewne do momentu przybycia Kalmana Poznańskiego do Łodzi – „miasta ziemi obiecanej”, gdzie stworzył firmę handlową.

Ponadto powtarzające się w dekoracji motywy girland owocowych, gałązek oliwnych, koszy pełnych owoców, rozet i wieńców z liści wawrzynu i winnej latorośli oraz zwierząt stosowane były w sztuce oficjalnej, a zwłaszcza w sztuce baroku, natomiast w symbolice Żydów nabierały głębszego znaczenia. Szczególnie rogi obfitości pełne owoców, kwiaty i roślinność były metaforą idei Drzewa Życia i symbolem nadziei mesjańskiej. Ważnym i nie bez znaczenia elementem jest łódź pojawiająca się w alegorycznych przedstawieniach w for-

mie czółna lub samodzielnie jako fregata. Może to być odniesienie do nazwy miejscowości, w której Kalman, a potem Izrael Poznański się osiedlili. W sensie bardziej ogólnym może być symbolem przeznaczenia losu, przystani lub stanowić atrybut przewoźników, bogów i bohaterów starożytności, którzy stali się opiekunami kupców i handlu.

Pokój męski

Z dużej jadalni dwoje drzwi prowadzi do wnętrza urzędowych zgodnie z obowiązującą pod koniec wieku modą na palarnie oraz pokoje do różnego rodzaju gier towarzyskich, zwłaszcza bilarda. W bezpośrednim sąsiedztwie znajduje się pokój karciany, który zapewne spełniał również

rolę palarni. O jego przeznaczeniu świadczą m.in. motywy dekoracyjne na kapitelach kolumn arkady, przedstawiające symbole czterech karcianych kolorów oraz takie elementy wyposażenia jak stół z szachownicą czy potężny stół bilardowy (dostosowany również do popularnej w XIX wieku gry w karambol). Ściany wyłożone są dębową boazerią płycinową z panneaux powyżej, wyściełanymi tkaniną. Boazeria, fragmenty sklepienia oraz drzwi zdobione są bordiurą z secesyjnym ornamentem roślinno-kwiatowym, złoconym i srebrzonym.

Z pokoju karcianego można przejść do długiego korytarza, który pierwotnie wiódł do ogrodu zimowego. Po obu jego stronach znajdują się pomieszczenia należące do dawnego apartamentu mieszkalne-

go, obecnie służące jako sale wystawowe. Ta część pałacu ma układ trójtraktowy, w którym pokoje w układzie amfiladowym rozdzielone są długim wąskim korytarzem z pięcioma świetlikami. Ściany wyłożone są dość wysoką, malowaną na kolor kości słoniowej boazerią, powyżej dzielone pilastrami zdobionymi na poziomie sufitu wklęsłym ornamentem secesyjnym. Po obu jego stronach rozmieszczone są symetrycznie dwuskrzydłowe drzwi do pokoi. W pokojach tych urządzone są dziś wystawy stałe Muzeum Miasta Łodzi, w karcianym – poświęcone Władysławowi Reymontowi, nobliście, autorowi powieści „Ziemia obiecana”, zaś w bilardowym – Julianowi Tuwimowi. Rozpoczynają one ciąg ekspozycji należących do „Panteonu Wielkich

Łodzian", usytuowanych w pokojach apartamentu. Zaaranżowane są w formie gabinetów, ukazując sylwetki znakomitych Łodzian: Artura Rubinsteina, Aleksandra Tansmana, Jerzego Kosińskiego, Karla Dedeciusa.

Saloniki i sypialnia

W apartamentach mieszkalnych zachowały się pokoje z godnym uwagi dawnym wystrojem. Od strony ogrodu cztery połączone amfiladowo pokoje tworzą zespół dawnych sypialni. Wąski pokój z sufitem o secesyjnej dekoracji, inspirowanej motywami typowymi dla rokoka, prowadzi po lewo do zaaranżowanego saloniku pani domu, w którym dominuje subtelna i delikatna kolorystyka. Możemy w nim również zobaczyć neorokokowe meble

w stylu Ludwika XV pochodzące z oryginalnego wyposażenia Pałacu. Po prawo znajduje się pokój do spania połączony szafami ubraniowymi z gotowalnią, inaczej garderobą. Pokoje wyłożone są mahoniową boazerią z secesyjną dekoracją. Wkomponowane są w nią meble: bieliźniarka z przeszkloną górą i dwustronnie otwierane szafy ubraniowe. Wystroju dopełnia umieszczone między szafami lustro z kanapą.

Gotowalnia to z kolei wąski pokój z lustrem między szafami oraz dwiema mniejszymi szafkami toaletowymi po przeciwnej stronie. Między nimi umieszczona była niegdyś umywalka. Na stoliku pośrodku znaleźć można kobiece drobiazgi takie jak koronkowe rękawiczki, lusterko, szczotka czy wachlarz. W tym pomieszcze-

niu sufit zachował się w stanie nienaruszonym. Z gotowalni przez drzwi z lustrem przechodziło się do toalety i do pokoju kąpielowego, na którego sklepieniu zachowały się jeszcze resztki polichromii.

Mała jadalnia i pokój kominkowy

Od strony ulicy Zachodniej również zachowały się dwa interesujące pokoje. Jeden z nich to mała jadalnia (wykorzystywana na co dzień przez rodzinę Poznańskich), wyłożona dębową boazerią z eklektyczną dekoracją z przewagą renesansowych detali. Blasku dodają jej dwa duże belgijskie lustra. Ozdobne portale zwieńczone są przerwanymi tympanonami z monogramem „P” i niewiel-

kimi obrazami przedstawiającymi martwe natury, datowane na rok 1902. Obramienia drzwi ozdobione są snycerskim ornamentem z motywem girland owocowych i rogów obfitości, gałązek laurowych, kłosów zboża, głów ptaków i innych dekoracji.

Dwuskrzydłowe, przeszklone drzwi łączą jadalnię z pozostałymi pokojami, między innymi z pokojem kominkowym, który zamyka ciąg pomieszczeń apartamentu i niegdyś przylegał do ogrodu zimowego. Wyłożony jest dębową boazerią z osadzonymi w niej przeszklonymi szafkami. Wnęka, znajdująca się naprzeciw wejścia, stanowiła prawdopodobnie okno z widokiem na oranżerię. Niezwykle bogaty sufit skomponowany jest z okrągłych i ośmiokątnych kasetonów, wypełnionych

groteskowym ornamentem o symbolicznym znaczeniu. W boazerię wkomponowane są nieco wystające szafki biblioteczne, częściowo przeszklone, kominek z lustrem w nastawie oraz między oknami duże lustro połączone z niską konsolą. Fryz szafek i drewnianej obudowy kominka zdobiony jest motywem lilii z półksiężycem i kołem, które można interpretować w odniesieniu do kultury żydowskiej.

OGRÓD

Pierwotnie pałacowy ogród sięgał aż do ulicy Podrzecznej i miał charakter parku w typie angielskim. Ogród spacerowy urządzony w 1902 roku składał się z gaików drzew i wysokich krzewów, krótko ostrzyżonych trawników, barwnych kwietników oraz

sztucznego jeziora i fontanny. Jego centrum wypełniał kobierzec o geometrycznym wzorze, składający się z zieleni trawników, kwietników i również okrągłego oczka wodnego.

W niewielkim oddaleniu od pałacu, w obrębie widokowego podium, stała fontanna na rzucie koła, z misą w kształcie czteroliścia i bryłą formowaną na wzór niewielkiej wieżyczki. Pas zieleni ciągnął się do dawnego koryta rzeki Łódki i ograniczony był wzdłuż ulicy Zachodniej murem z bramą. Dalej za tym terenem – do ulicy Podrzecznej – rozciągał się ogród warzywny z cieplarnią, oranżerią i strzelnicą, budynkami gospodarczymi oraz mieszkalnymi.

Ogród w obecnej formie znacznie odbiega od pierwotnego założenia ogrodowo-parkowego,

z którego zachowały się: część starego drzewostanu oraz architektura podjazdu, a także rotunda i schodki prowadzące do alejek. Na osi podjazdu usytuowane jest widokowe półkolisty podium, okolonie schodkami z tralkową balustradą, w cokole której znajduje się nisza w kształcie muszli i z ozdobnym rzygaczem i wysunięta przez lico półkolisty misa. Podjazd zdobiją, zachowane do dziś, latarnie gazowe w formie posągów, przedstawiających strażników rzymskich, trzymających pochodnie, których drzewce zwieńczone są sterczynką z otworami na gaz. W jego obrębie funkcjonuje Aleja Rzeźb prezentująca dzieła współczesnych artystów. W 2007 roku Muzeum pozyskało zabytkową fontannę pochodzącą z początków XX

wieku, autorstwa łódzkiego rzeźbiarza Wacława Konopki.

Zakończenie

Rezydencja przy ulicy Ogrodowej to przykład realizacji architektonicznej mieszczącej się w nurcie historyzmu drugiej połowy XIX wieku. Neobarok wydawał się wówczas najbardziej odpowiedni dla pałaców i rezydencji, bowiem estetyczne upodobania tej epoki w pełni odpowiadały gustom nowo ukształtowanej burżuazji przemysłowej końca XIX wieku. Architektura ta świadczy o właścicielach fabryki, o ich ciężkiej pracy, gustach, zamiłowaniu do piękna i zbytku. Rezydencja Izraela K. Poznańskiego, wielkiego potentata przemysłowego, została całkowicie podporządkowana tej ideolo-

gii. Jego synowie, którzy kontynuowali dzieło ojca i doprowadzili do powstania tak okazałej, reprezentacyjnej siedziby, chcieli epatować współczesnych bogactwem i przepychem formy oraz wykreować postać właściciela seniora rodu, a poprzez stworzone dzieło uczynić go nieśmiertelnym.

Już od ponad dwudziestu lat doradzamy inwalidom wzroku. Fundacja Szansa dla Niewidomych została stworzona i jest kierowana przez niewidomych, dzięki czemu jej działalność jest autentyczna. W naszych Tyflo-punktach znajdujących się we wszystkich miastach wojewódzkich można uzyskać porady mające na celu nowoczesną rehabilitację. Walczymy o świat otwarty dla niewidomych, o to, by codzienność mogła być definiowana w kategoriach dotyku i dźwięku zrozumiałych dla każdego. O rzeczywistość, której nieobca będzie pomoc społeczeństwa i władz.

Nasza działalność opiera się na realizacji nowatorskich projektów, wydawaniu interesujących publikacji, organizowaniu konferencji i szkoleń. REHA FOR

THE BLIND® IN POLAND organizowana przez Fundację Szansa dla Niewidomych jest największym spotkaniem osób z dysfunkcją wzroku oraz widzących na świecie.

Fundacja propaguje idee udźwiękowienia i ubrajlowienia otoczenia poprzez zastosowanie nowoczesnych rozwiązań technologicznych. Dostęp do informacji ma dla naszego środowiska ogromne znaczenie, a w jego ramach należy zapewnić niewidomym publikacje wydane w brajlu, druku powiększonym, w wersji cyfrowej, wypukłą grafikę, udźwiękowane obiekty i urządzenia, odpowiednio dostosowane strony internetowe itd.

Spis treści

Wstęp	1
Dzieje Pałacu	3
Architektura Pałacu	9
Wnętrza Pałacu	14
Hall	15
Gabinet	18
Sala Lustrzana	23
Saloniki	26
Sala jadalna	32
Pokój męski	40
Saloniki i sypialnia	43
Mała jadalnia i pokój kominkowy	45
Ogród	47
Zakończenie	50

Informacja od redaktora technicznego:

Przygotowana dla Państwa książka, została wytworzona w technologii czarnodruku z nałożonym tekstem brajlowskim. Oznacza to, że treść czarnodrukowa jest tożsama z treścią brajlowską. System Braille'a wymaga więcej znaków niż tekst czarnodrukowy, co w niektórych przypadkach powoduje, że linie tekstu na końcu strony nie pokrywają się lub kończą w połowie kartki, nie jest to błędem składu, lecz efektem wybranej technologii.